

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ ШИЗОФРЕНІЧНОГО ДИСКУРСУ (КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ)

У статті проаналізовано особливості художнього моделювання шизофренічного дискурсу (літературного персонажа) крізь призму теорії свідомості (Theory of Mind). Дослідження ґрунтується на концепціях Д. Хермана, Л. Зайнштайн, М. Флюдернік, І. Боктінга.

Шизофренічний дискурс (далі – ШД) розглянуто як різновид дискурсів змінених станів свідомості, під час яких «системи сприйняття» і пізнання працюють за незвичною для людини схемою в екстремальних умовах (О. Селіванова). Перша частина розвідки містить кілька теоретичних зауважень щодо використання когнітивно-орієнтованих методів інтерпретації художнього твору. Формулюється висновок про те, що когнітивний підхід до художніх творів дає змогу реконцептуалізувати основні параметри класичного нарративу: фокалізатор, оповідач (розповідач), просторові й часові координати, персонаж, удаваний автор. Розкрито зміст теорії свідомості (в іншій термінології «Теорія розуму», або «Теорія розуміння свідомості іншого», або «Модель психічного стану»). Головним аспектом цієї теорії є сприйняття іншого суб'єкта як інтенціонального агента; інакше кажучи, усвідомлення власного психічного стану як нетотожного психічному стану іншої людини. Матеріалом дослідження обрано другий розділ роману В.Фолкнера «Галас і шаленство» – монолог Квентіна Компсона. У другій частині дослідження сформульовано таку гіпотезу: ШД вимагає постійної і безперервної взаємодії, з одного боку, «актуального можливого світу» (термін М.-Л. Райан) твору (з його незв'язними фразами, «мерехтінням» смислу, невизначеності щодо автентичності і достовірності реплік, які «спливають» у свідомості Квентіна, просторово-часовими зсувами), а, з іншого, – читача (з його когнітивною системою передачі інформації і когнітивним «механізмом» когнітивної адаптації). Ефективність цієї «гри» між читачем і ШД залежить від його чи її здібності щодо ідентифікації і моніторингу (відстеження) джерел (відправників) висловлювань і/або думок, які «спливають» або відтворюються першоособовим наратором. Останній намагається не лише розповісти те, що він бачив, чув або відчув, але й відтворити, показати те, що він відчуває, бачить, чує в цей відрізок часу. Конкретні приклади з роману демонструють, як «працює» методика пошуків джерел психічних процесів (“source-monitoring” – термін Л. Заншайн) Квентіна. Заключна частина статті окреслює перспективи використання «Теорії свідомості» в когнітивно-нараторологічних дослідженнях художнього твору.

Ключові слова: Теорія свідомості, моніторинг (відстеження) джерел психічних процесів, шизофренічний дискурс, реконцептуалізація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження, що пропонується, є спробою визначення і перевірки (верифікації) методики когнітивно спрямованого аналізу художнього дискурсу. **Актуальність роботи** пояснюємо щораз більшим інтересом філологів до тих аспектів художнього дискурсу, аналіз яких перебуває на перетині наукових дисциплін, а також тим, що художні моделі аномальних, патологічних станів людини містяться на периферії наукових розвідок.

Дотичними до змісту дослідження є концепції таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як В. П. Руднев, О. С. Маріна, Л. Ф. Присяжнюк, І. Боктінг, Р. Цур, Л. Заншайн, Д. Херман.

Доречним буде згадати в цьому контексті три фундаментальних критерії, які, на думку Р. Цура, повинні задовольнити когнітивні науки, якщо і коли вони виконують роль інструменту тлумачення художнього тексту.

1. Когнітивні теорії повинні висвітлювати, тлумачити ті чи ті аспекти художнього твору, а не використовувати художній твір як матеріал для ілюстрації когнітивних теорій.

2. Когнітивний аналіз прозових або поетичних творів передбачає інтердисциплінарний підхід, тобто взаємодію і взаємозумовленість методики когнітивного дослідження з методикою таких традиційних дисциплін, як лінгвістика, літературознавство, естетика (додамо до цього переліку нараторологію, стилістику, семіотику).

3. Тлумачення феноменів художнього твору стає когнітивно-орієнтованим лише тоді, коли їхню природу неможливо вичерпно осягнути, незважаючи на когнітивні процеси і механізми (2, 600).

Наше дослідження є спробою врахувати застереження видатного когнітолога.

Мета статті: проаналізувати художній твір, що моделює шизофренічний дискурс персонажа крізь призму таких наукових дисциплін, як когнітивна поетика і теорія свідомості.

Завдання дослідження:

- на матеріалі роману В. Фолкнера «Галас і шаленство» продемонструвати потенціал і ефективність когнітивного підходу до художнього дискурсу;
- розкрити зміст поняття «Теорія свідомості» як галузі когнітивної семантики;
- визначити проблеми та перспективи когнітивно спрямованого дослідження художнього дискурсу взагалі й естетичної версії шизофренічного дискурсу зокрема;
- перевірити валідність гіпотези про те, що художній дискурс є нескінченним процесом метарепрезентації.

Методи та методики дослідження. Базовою методикою аналізу шизофренічного дискурсу Квентіна в романі В. Фолкнера «Галас і шаленство» є «Теорія свідомості» (Дж. Фелан, Л. Заншайн), яка, у своєю чергою, ґрунтується на методиці моніторингу (відстеження) джерела (відправника, агента, вихідної наративної інстанції) думок, висловлювань, бажань, намірів літературного персонажа.

Відомо, що на сьогоднішньому етапі розвитку філологічної науки художній твір, його генерація, рецепція, інтерпретація, розглядаються крізь призму інтердисциплінарного підходу, який ґрунтується на синтезі наратологічної, контекстуалістської і когнітивної парадигм. [15, с. 6–11]. Одним із напрямів інтегративного аналізу художнього твору є пошук і апробація механізмів застосування розумових (ментальних) здібностей людини до пояснення (експлікації) поведінки людей з огляду на їхні думки, почуття і бажання (прагнення). Наука, яка розглядає художній твір крізь призму цієї природної здібності людини, називають Theory of Mind (Теорією свідомості) [20]. Англomовний термін можна перекласти як «Розуміння свідомості іншої людини» або як «Теорія розуму», або як «Модель психічної поведінки». Ця галузь когнітивної семантики знаходиться на перетині літературознавства, когнітивної психології, наратології.

Отже, у нашому дослідженні художній наратив розглядається як когнітивний артефакт, який слугує майданчиком для безперервного процесу тестування здібностей читача до когнітивної адаптації.

Особливо ефективною, на нашу думку, теорія свідомості стає тоді, коли об'єктом художнього моделювання стає аномальна свідомість (шизофренічний дискурс) літературного персонажа (Квентін у романі В. Фолкнера «Галас і шаленство»). Перед тим, як перейти до емпіричної верифікації теорії свідомості, необхідно зробити кілька попередніх зауважень щодо застосування когнітивного ракурсу інтерпретації творів художньої літератури.

Екстраполяція когнітивної парадигми на художній текст пов'язана з певними труднощами. Він, як відомо, характеризується рисами, які не дають змогу, без певних застережень, використовувати категоріально-термінологічний апарат когнітології. Когнітивний аналіз, як свідчать результати огляду концепцій дослідників, «спрацьовує» на матеріалі текстів «жорсткої» комунікативної моделі. Не випадково дослідники обирають для підтвердження своїх гіпотез тексти, які мають чітку логічну, семантичну і прагматичну структуру (тексти-притчі, тексти публіцистичного стилю, наукові трактати). Художній текст, ширше, – художній твір, не вкладається в рамки когнітивного підходу, виходить за його межі.

По-перше, зміст художнього твору генерується на основі трьох чинників: задума письменника, тобто того змісту, який письменник бажає вкласти в художній твір: очікування читача (адресата), який сприймає художню інформацію крізь призму набутого естетичного досвіду; того змісту, який продукує художній текст як автономна естетична цілісність. Можна припустити, що читач, сприймаючи художній текст, немов би реконструює вписану в нього програму його інтерпретації.

По-друге, художній твір є матеріалізацією так званої «псевдореальності», або, інакше кажучи, «альтернативного можливого світу». Цей можливий світ характеризується контрфактичністю, або «відсутністю параметра епістемічного доступу». В художньому тексті

працюють закони принципу «немовби». Через це однозначна ідентифікація статусу можливого світу в художньому тексті не завжди можлива. Досить часто читач має сумніви. Без перебільшення можна твердити, що сутність художнього тексту полягає в певній амбівалентності й невизначеності.

Застосовуючи когнітивні категорії до художнього тексту, слід також пам'ятати, що психологічний процес сприйняття художнього тексту читачем підпорядковується так званому принципу «гештальт». Інакше кажучи, читач накладає на художній текст певну когнітивну модель і, тим чи тим способом впорядковує її навіть тоді, коли художній текст суперечить його чи її когнітивним моделям.

Художній твір чинить опір когнітивному аналізу ще й тому, що читання його має «деавтоматизований характер». Інакше кажучи, художні тексти мають динамічну природу. Вони постійно змінюються, тому передбачити і запрограмувати їх дуже важко.

Незважаючи на всі перестороги щодо включення художніх текстів в орбіту інтересів когнітивної науки, сьогодні з'являються все більше підстав для того, щоб уважати когнітивно орієнтовані дослідження творів художньої літератури цілком обґрунтованими і доцільними. Процитуємо думку М. Л. Райан, яка характеризує феноменологію читання як процес, підпорядкований «принципу мінімального відхилення»: «Ми реінтерпретуємо центральний світ контекстуального всесвіту аналогічно тому, як ми реінтерпретуємо альтернативні можливі світи контрфактичних висловлювань: як такі, що максимально узгоджуються з нашими репрезентаціями актуального світу» [17, с. 51]. М. Флюдернік, автор «природної наратології», так само вважає, що когнітивний аналіз природних (тобто усних і розмовних) наративів необхідно розповсюдити на всі наративи, у т.ч. й на художній [14, с. 245].

У зв'язку з сказаним вище, доцільно згадати три головні фактори, які ускладнюють характер художньої комунікації (всі вони мають місце в романі В. Фолкнера «Галас і шаленство»). Першим потенційним ускладненням є введення першособового оповідача, поява якого вимагає розв'язання питання про співвідношення можливого світу художнього твору і реального світу, що пов'язано із «шифтерним» характером займенника «я». Як наслідок, неминуче виникає питання про те, як «Я» наратора співвідноситься з реальним автором.

Другим ускладненням може бути введення «недостовірного оповідача», чії норми і цінності не узгоджуються з нормами і цінностями прихованого світу [4, с. 86].

Третім фактором, що ускладнює художню інформацію, є конструкція «текст у тексті» (Ю. М. Лотман). Роман В. Фолкнера, який аналізуємо, складається з 4 розділів, кожен із яких належить окремому наратору. До того ж твір містить ускладнене співвідношення тексту і позатекстової реальності.

Неадекватність Квентіна як першоособового наратора ускладнюється хворобливим станом його психіки, зміненим станом його свідомості.

Нагадаємо, що змінені стани свідомості людини (далі – ЗСС) виникають внаслідок її переходу на пристосовано виправданий, якісно змінений спосіб функціонування ряду відносно автономних перцептивних і когнітивних моделей, коли системи сприйняття й пізнання працюють за незвичною для людини схемою в екстремальних умовах [9, с. 166]. ЗСС виникають при дії на людину різних чинників: стресових афектогенних ситуацій; сенсорної деривації або тривалої ізоляції; психологічних феноменів; гострих невротичних і психотичних захворювань; конфліктних ситуацій, що вибивають свідомість суб'єкта зі звичних форм категоризації [18]. Характеристики ЗСС, з огляду на психолінгвістичні універсалиї перекладу художнього тексту, з'ясовані у [2, с. 44–46]. Щораз більший інтерес філологічної науки до ЗСС пояснюється пошуком нових інтерпретативних технік, установленням концептуальної бази художнього тексту, виявленням специфіки тих знань про світ, які зумовлюють функціональну значущість окремих текстових одиниць [6, с. 65].

Ми трактуємо ЗСС як естетичну версію, художню модель тої складної «суб'єктивної реальності», яку автор міг уявити і за допомогою лінгвальних ресурсів утілювати в межах

можливого світу свого твору. Моделювання трактуємо в руслі концепцій Ю. С. Степанова, Ю. М. Лотмана, Р. Барта, Р. Клопфера [10, с. 18–19]. Сутність її полягає в тому, що всі елементи тексту (і у плані змісту, і у плані вираження) виконують роль плану вираження (означника) для того змісту, який у тексті безпосередньо не є вираженим, а лише імплікується.

Результатом художнього моделювання ЗСС є текстові аномалії, тобто інновації, що порушують систему сталої (нормативної) художньої символіки та/чи композиції, інтерпретація яких виходить за межі попереднього досвіду передбачуваного адресата. Текстові аномалії в художньому творі являють собою «темні місця», акцентовані рецептивні труднощі, що посилюють деавтоматизацію художнього сприйняття за рахунок навмисної активізації процесу інтерпретації тексту та залучення додаткових когнітивних й емоційних зусиль з боку читача [3, с. 1] (з посиланням на О. П. Воробйову).

Одним з художніх аналогів ЗСС є шизофренічний дискурс, який характеризується, запозичуючи термінологію Ж. Лакана, пануванням символічного над реальним [7, с. 309; 8, с. 557–569]. Є набір мовленнєвих ознак, які допомагають «синтезувати» шизофренічний дискурс (далі – ШД): розщеплення «Я», дестабілізація афективних станів; аутизм (утрата контакту з дійсністю); амбівалентність і відсутність бінарної логіки; широкий спектр галюцинацій; відсутність зв'язності й цілісності; відчуження мислення від свідомості (синдром психологічного автоматизму); десуб'єктивізація і генералізація світу (редукція сфери «я-ти-ми»); втрата індивідуальних рис особистості.

Звичайно, ознаки ШД Бенді та Квентина Компсонів у романі В.Фолкнера «Галас і шаленство» відрізняється від ШД індіанця із твору Кена Кізі «Політ над гніздом зозулі», а художній світ роману Вільяма Берроуза «Оголений сніданок» будується за іншими композиційними, лексичними і структурно-семантичними принципами, ніж художній світ «Трейнспоттінг» («На голці») Ірвіна Велша. Спільним для всіх цих творів є лише те, що всі вони використовують лінгвальні засоби інтеграції авторської моделі ЗСС в образну систему художнього тексту.

Художні моделі ЗСС загалом і ШД зокрема вимагають, як відомо, додаткових зусиль із боку читача, який відчуває (під час рецепції такого матеріалу) певний когнітивний дисонанс [3, с. 7], тобто інтелектуальний конфлікт, що виникає, коли традиційно усталеним думкам, знанням про реальний світ, суперечить нова інформація, отримана з текстового світу [5, с. 57], що зумовлює відкладення категоризації [19, с. 456]. Відкладена категоризація, з одного боку, надає доступ до перед-категоріального шару інформації, а, з іншого, – уповільнює перебіг когнітивної обробки інформації, закладеної в поетичному тексті [19, с. 343–354, 514–517].

Принагідно зауважимо, що перенесення когнітивної стратегії поетичного тексту на прозовий твір не випадкова. Відомо, що модерністські та постмодерністські тексти, які характеризуються редукцією фабульно-сюжетних параметрів, можуть уподібнюватись жанрам ліричної поезії. Ось чому думка Р.Цура про те, що поезія потенційно здатна не лише розповідати про певні змінені стани свідомості, й показувати (зображати, відтворювати) їх, має пряме відношення до естетичної репрезентації ЗСС у прозових творах. Отже, ШД, будучи «об'єктивним корелятом» (термін Т. С. Еліота) розщепленої свідомості персонажа, або його чи її ЗСС, активізує (часто завдяки ефекту фасцинації) змінений стан свідомості читача. Як наслідок, читач відчуває невпевненість, невизначеність, емоційну дезорієнтацію (Л. І. Белехова).

Розглянемо докладніше ШД Квентина Компсона, одного з персонажів роману В. Фолкнера «Галас і шаленство».

Нагадаємо, що зміст монологу Квентіна, другого з дітей Компсонів, полягає в напружених пошуках причин, що зруйнували сім'ю, вибили з-під нього ґрунт. Не в змозі знайти їх, не в змозі витримати занепаду свого роду, він закінчує життя самогубством. У цьому монолозі героя, що перебуває на межі самогубства, нерозривно переплітається минуле і сучасне. У розтягнутий на багато сторінок потік свідомості вкраплюються гіркі роздуми про зраду Кедді, що залишила сім'ю і втекла з дому із чужинцем. Йому все одно, чи нагрішила Кедді, чи вийшла

заміж. Найстрашніше те, що вона зрадила дім, віддавши перевагу якомусь чужинцеві. Тому, дізнавшись, що Кедді пішла з дому, Квентін почуватися так, ніби втратив все, втратив Батьківщину. Звідси і трагічність, і хворобливість його реакцій. Він готовий навіть на інцест, тільки щоб втримати сестру, залишити її в сім'ї. Монолог Квентіна демонструє спробу раціоналізувати свої емоційно забарвлені спогади. У термінах когнітивної семантики ШД Квентіна вказує на розколину між емоційною сферою його особистості й когнітивними операціями, які він намагається здійснити. Конфлікт між ірраціональністю і раціональністю приводить Квентіна до емоційно-інтелектуального колапсу.

“But still I could not stop it and then I knew that if I tried too hard to stop it I'd be crying and I thought about how I'd thought about I could not be a virgin, with so many of them walking along in the shadows and whispering with their soft girlvoices... Mrs Bland said, “Quentin? Is he sick...”” [13, p. 171].

Хоч Квентін докладє відчайдушних зусиль для того, щоб мислити раціонально і придушити болісні спогади про минуле, вихор його емоцій, тим не менш, призводить до галюцинацій:

“Calling Shreve my husband. Ah let him alone, Shreve said, if he's got better sense than to chase after little dirty sluts, whose business. In the South you are ashamed of being a virgin. Boys. Men. They lie about it. Because it mean less to women, Farther said. He said it was men invented virginity not women. Father said it is like death: only a state in which the others are left and I said, But to believe it doesn't matter and he said, That is what's so sad about anything: not only virginity and I said [13, p. 137].

Лексичний репертуар Квентіна є проекцією концептів, які він вважає важливими, і які закарбувалися у його пам'яті. Монолог Квентіна насичений абстрактними іменниками (*time, hope, desire, experience, illusion, mind*), але згодом стає зрозумілим, що персеверація (повернення до раніше сформованої теми при відсутності мотивації наступною темою) і ехололія (немотивоване повторення слів, семантично не пов'язаних із темою висловлювання) є лише наслідком автоматизованого відтворення слів, які Квентін чув від свого батька. Відбувається, отже, злиття поглядів батька і Квентіна (в деяких випадках він навіть використовує займенник першої особи однини стосовно до батька, а займенник другої особи – до себе).

Наголосимо ще раз, що подвійний (реально-психотичний) можливий світ Квентіна зливається з можливим світом батька, який слугує для сина взірцем життєвої мудрості та досвіду.

Психотерапевти трактують подібні феномени як «подвійні пастки» [1, с. 252–254]. Цей термін ми використовуємо згідно з теорією А. Боктинга, як метафору когнітивно-комунікативної стратегії розщепленої особистості Квентіна [12, с. 495]. Аналізуючи спогади Квентіна про висловлювання свого батька, звернемо увагу на займенник “you” [13, p. 12–13]:

1) *You may remember*; 2) *You might forget it....*; 3) *You will regret...*

Лише в реченні (2) батько зумовлює конкретну дію Квентіна. Коли Квентін виконує семантичну роль бенефіціара (термінологія Ч. Філмора), одержані від батька об'єкти викликають у його свідомості негативні асоціації:

“the mausoleum of hope and desire” (1, 3) i “idle habit” (6).

У решті випадків Квентін інформує про те, як, на його думку, батько «призначає» його на ту саму роль (семантичну), яку він власне й виконує: роль експерієнцієра ментальних процесів. Інакше кажучи, Квентін слухняно і покірливо розглядає себе як такого, що виконує ті семантичні ролі, які визначив йому батько. У термінах наратології цей симбіоз «Я», що наратує, і «Я», що сприймає, відчуває і переживає, характеризується як «подвійна (dual) фокалізація» [12, с. 60].

Дослідження в галузі когнітивної психології дають підстави дещо по-іншому трактувати ШД Квентіна. Фрагменти, наведені вище, свідчать про порушення когнітивного механізму метарепазентації, яка забезпечує здатність людини усвідомлювати і свої цілі і їх наміри, і наміри інших людей.

Спираючись на «теорію свідомості» (Theory of Mind), можна описати ШД Квентіна, як такий, що ґрунтується на дестабілізації або руйнації механізмів моніторингу джерел власних спогадів і реплік, а також джерел висловлювань інших персонажів [20, с. 56–58].

Проаналізуємо ще один приклад ШД, звертаючи увагу на відправника висловлювання,

яке «спливає» у свідомості Квентіна:

“there was something terrible in me - in terrible in me” [13, p. 148].

З контексту зрозуміло, що Квентін відтворює слова Кедді, яка говорить про свій намір реалізувати своє сексуальне бажання (раніше Кедді вже висловлювала свій фізіологічний потяг до незнайомця за допомогою аналогічних слів). Проте існує ймовірність іншого тлумачення: Кедді говорить лише про те, що Квентін, на її думку, хоче від неї почути. Можливе також і таке пояснення: Квентін вербалізує лише своє уявне бажання почути саме ці слова Кедді.

Отже, є три можливих кандидати «на джерело цього висловлювання: Кедді як реальний персонаж», яка говорить те, що вона думає; Кедді як персонаж, яка говорить те, що хоче чути від неї Квентін; Кедді як віртуальний, удаваний відправник інформації.

На початку ШД Квентіна є такий фрагмент:

“Let Jason have it. Give it Jason a year a Harvard” [13, p. 77].

Відстеження джерел цього висловлення призводить до комунікативної невизначеності: Хто висловив думку про Джейсона? Батько? Квентін? Чи, можливо, ці слова виникають у запальній уяві Квентіна?

Симптоматично, що там, де рефлексії Квентіна породжуються його свідомістю миттєво, у конкретних просторово-часових координатах, завжди є маркери “he said”, “Father said” (хоч пряма мова, в монолозі Квентіна, зазвичай, не позначається лапками). У ситуаціях, коли Квентін намагається відтворити події в ретроспекції, його монолог нагадує «потік свідомості» Моллі Блум із роману Джойса «Улісс»: відсутні пунктуаційні знаки: немає абзацного членування, лексичних маркерів переключення агентів висловлювань. Користуючись термінологією теорії свідомості, Квентін не володіє здатністю контролювати джерела вербальних повідомлень. Як наслідок процес метареєнтрації руйнується [20, с. 4–5, 47].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Такі художні наративи, як шизофренічний дискурс Квентіна в романі В.Фолкнера «Галас і шаленство», вимагає постійної і безперервної взаємодії, з одного боку, «АКТУАЛЬНОГО МОЖЛИВОГО СВІТУ» (термін М. L. Ryan) твору, який характеризується «мерехтінням смислу», просторово-часовими зсувами, з іншого – і читача, з його або її когнітивною системою збереження, пошуку і обробки інформації. Пріоритет у цій взаємодії, як своєрідній грі між читачем і дискурсом, належить ідентифікації та відстеженню джерел (відправників) повідомлень або нарації (у широкому розумінні цього терміна), тобто висловлювань, бажань, прагнень, намірів Квентіна.

1. Ефективність взаємодії між читачем і текстом залежить від метареєнтративних здібностей читача.

2. Конститутивною характеристикою ШД є відсутність у протагоніста когнітивно-адаптивного механізму, який забезпечує усвідомлення Квентіном і власних цілей і намірів, і цілей та намірів інших людей, які його оточують, що спричиняє процес метареєнтрації.

Перспективи дослідження пов'язані, по-перше, з аналізом особливостей когнітивно спрямованої реконцептуалізації головних параметрів наративу: прихований автор, недостовірний оповідач, персонаж, наратор і, по-друге, з пошуком інтегрованої методики когнітивної поетики, теорії можливих світів, теорії свідомості й літературознавства.

References

1. Vaclavik, Paul; Bivin, Janet; Dzhekson, Don. 2002. *Pragmatika chelovecheskih komunikacij: Izuchenie paternov, patologij i paradoksov vzaimodejstija*. Aprel-press, Izd-vo Eksmo press.
2. Zasjejin, Serhii. 2019. *Psycholinguistichni universalii perekladu hudozhnogo tekstu: monografiia*. Luck: VNU im. Lesi Ukrainky.
3. Korotkova, Liudmyla. 2001. “Semantyko-kognityvnyj ta funkcionalnyi aspekty tekstovyh anomalii u suchasni anglo-movni hudozhniiprozi”. PhD diss., Kyiv.
4. Levin, Yurii. 1998. *Izbrannye trudy. Pojetika. Semiotika*. M.: Jazyki russkoj kultury.
5. Marina, Olena. 2015. *Semiotyka paradoksalnosti u kognityvno-komunikatyvnomu vysvitleni (na materialii suchasnogo anglo-movnogo poetychnogo dyskursu): monografiia*. Herson: Ajlant.
6. Prysazhnjuk, Liudmyla. 2010. “Poetyka zminenyh staniv svidomosti: lingvopsyhologichniy aspekt”. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu. Seria: Filologichni nauky*.

7. Rudnev, Vadym. 2000. *Proch ot realnosti: Issledovania po filosofii teksta*. M.: Agraf.
8. Rudnev, Vadym. 2000. *Enciklopedicheskij slovar kulture 20 veka*. M.: Agraf.
9. Selivanova, Olena. 2006. *Suchasna lingvistyka: Terminologichna encyklopediia*. Poltava: Dovkillia.
10. Troshyna, N. 1983. "Semioticheskii aspekt stilisticheskoi struktury poeticheskogo teksta (obzor)". *Semiotika. Kommunikaciia. Stil. Sb. Obzorov*. M.: INION ANSSSR.
11. Atkinson, Richard; Smith, Edward; Bem, Daryl. 1990. *Introduction to Psychology*. Orlando, Florida: Harcourt Brace Jovanovich College Publs.
12. Bockting, Ineke. 1990. *The Impossible World the "Schizophrenic" Faulkner's Quentin Compson*. Style.
13. Faulkner, William. 1992. *The Sound and the Fury*. N.Y.: The Modern Library.
14. Fludernik, Monika. 2003. "Natural Narratology and Cognitive Parameters". *Narrative Theory and the Cognitive Sciences [ed. D. Herman]*. Stanford, California: CSLI Publications.
15. Herman, David. 2003. "Introduction". *Narrative Theory and Cognitive Sciences*. Stanford: California.
16. Phelan, James. 2001. "Why Narrators Can Be Focalizers – and Why It Matters". *New Perspectives on Narrative Perspectives*. Albany: State Univ. of NY Press.
17. Ryan, M.-L. 1991. *Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory*. Bloomington and Indianapolis: Indiana UP.
18. Tart Ch.T. *Putting the Pieces Together: a Conceptual Framework for Understanding Discrete States of Consciousness*. N.Y. The Free Press. A Division of Macmillan Publ. Co.; L.: Collier Macmillan Publishers.
19. Tsur, Reuven. 2008. *Toward a Theory of Cognitive Poetics*. Brighton. Portland: Sussex Academic Press.
20. Zunshine, Lisa. 2006. *Why Do We Read Fiction: Theory of Mind and the Novel*. Columbus; The Ohio State University Press.

Беляков Александр. Особенности художественного моделирования шизофренического дискурса (когнитивный аспект). В статье проанализированы особенности художественного моделирования шизофренического дискурса (литературного персонажа) с использованием теории сознания. Теоретическим фундаментом исследования послужили концепции Д. Хермана, Л. Занштайн, М. Флюдерник, И. Боктинг.

Шизофренический дискурс (далее – ШД) рассматривается как тип дискурсов измененных состояний сознания, при котором системы восприятия и познания работают по непривычной для человека схеме в экстремальных условиях (Е. Селиванова). Первая часть статьи содержит ряд замечаний относительно целесообразности и эффективности использования методов когнитивной психологии при интерпретации художественного произведения. Формулируется вывод о том, что когнитивный подход к художественным произведениям позволяет реконцептуализировать основные параметры нарратива: фокализатор, нарратор, пространственно-временные координаты, персонаж, имплицитный автор. Далее раскрывается содержание Теории сознания (в другой терминологии: теория разума, модель психического состояния). Важнейший аспект модели психического состояния - это восприятие другого субъекта как интенционального агента, - другими словами: осознание того факта, что собственное психическое состояние не тождественно психическому состоянию другого человека. Материалом исследования избрана вторая часть романа У. Фолкнера «Шум и ярость» – монолог Квентина Компсона. Во второй части статьи формулируется гипотеза: ШД требует постоянного, непрерывного взаимодействия, с одной стороны «актуального возможного мира» (М.-Л. Райан) произведения (которое характеризуется несвязными фразами, «мерцанием» смысла, неопределенности источников информации, пространственно-временными сдвигами), а, с другой, – читателя, который владеет определенной когнитивной системой переработки информации и соответствующим «механизмом» (когнитивной) адаптацией. Эффективность этой «игры» между читателем и ШД зависит от его способности идентифицировать и мониторить (отслеживать) источники (отправителей) высказываний или мыслей, которые всплывают или репродуцируются перволичностным нарратором. Иллюстративный материал романа демонстрирует как «работает методика поиска источников психических процессов» ("source-monitoring" - термин Л.Занштайн) Квентина. Заключительная часть статьи раскрывает перспективы использования «Теории сознания» в дальнейших когнитивно-нарратологических исследованиях художественного произведения.

Ключевые слова: теория сознания, мониторинг (отслеживание) источник психических процессов, шизофренический дискурс, реконцептуализация.

Belyakov Aleksandr. Artistic Modeling of a Schizophrenic Discourse (a Cognitive Aspect). The article concentrates on the application and empirical verification of the Theory of Mind (Mind-Reading), the term used by cognitive psychologists to describe our ability to explain people's behaviour in terms of their thoughts, feelings, beliefs and desires. The research is predicated on the ideas of L. Zunshine, D. Herman, M. Fludernik, I. Bockting. The content of the article reflects the results of the analysis of an artistically (aesthetically) modeled schizophrenic discourse (henceforth SD) in William Faulkner's second section (Quentin Compson's monologue) of "The Sound and the Fury". The SD is a type of a discourse of the character's altered state of consciousness when his or her systems of perception and cognition function following an autonomous pattern under the extreme circumstances (O. Selivanova). The first part of the article contains a few comments on the underpinnings of a cognitive approach to a literary narrative. The conclusion is made that cognitively oriented

investigation of a piece of fiction provides a reconceptualisation of the basic parameters of a narrative, such as focalization, narrator, character, spatio-temporal coordinates, implied author. The second part of the article is a proof of the validity of the following hypothesis: a SD requires an ongoing, non-stop interaction between the “actual possible world” (M. L. Ryan) of the novel and the reader. The former is characterized by modulated snippets of Quentin’s thoughts, allusions, and memories, sometimes reminding us of Molly Bloom’s monologue in J. Joyce’s “Ulysses”. The latter has his or her own cognitive processing potential and cognitive adaptation “mechanism”. The efficiency of this “game” between the SD and the reader depends on how capable he or she is to identify and monitor (track) the sources of utterances, thoughts and memories that surface in Quentin’s consciousness. The examples from the text of Faulkner’s novel illustrate the procedure of source tracking in Quentin’s SD and provide evidence of the destruction of Quentin’s source-tracking ability. The final part of the article points to prospects of further cognitive-narratological study of anomalous narratives.

Key words: Theory of Mind, source-monitoring, schizophrenic discourse, reconceptualization.

УДК 81'23:[316.77:141.22

Валентина Бойчук, Наталія Єфремова

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕСИМІСТА

Стаття присвячена висвітленню теоретичних засад дослідження комунікативної особистості песиміста на основі аналізу трактування понять «мовна особистість», «мовленнева особистість» і «комунікативна особистість» у сучасній лінгвістиці. Установлено, що поняття мовної особистості та її структури містить у собі певні суперечності. В. В. Виноградов виокремив мовну особистість як особистість автора та особистість персонажа з опорою на створювані тексти. Г. І. Богін запропонував п'ять рівнів розвитку мовної особистості: правильності, інтеріоризації, насиченості, адекватного вибору, адекватного синтезу. Ю. М. Караулов у структурі мовної особистості виокремлював вербально-семантичний, лінгвокогнітивний, мотиваційний рівні. З'ясовано, що проблема співвіднесеності мови та мовлення є каталізатором осмислення феномену мовної особистості крізь призму понять “langue” і “parole”, що привело до виокремлення поняття мовленнєвої особистості як об'єкта вивчення лінгводидактики та теорії мовленнєвої діяльності. Виявлено, що в рамках вузького підходу до тлумачення комунікативної особистості (В. В. Красних) ця особистість визначається як конкретний учасник конкретного комунікативного акту, що діє в реальній комунікації. У рамках широкого підходу (В. П. Конецька, В. І. Карасик, В. Б. Кашкін) увага зосереджується на багатовимірності поняття «комунікативна особистість», яка тлумачиться як один із проявів особистості, обумовлений сукупністю її індивідуальних властивостей і характеристик, що визначаються ступенем комунікативних потреб, когнітивним діапазоном і комунікативною компетенцією. У психолінгвістичній концепції Й. А. Стерніна комунікативна особистість – це особистість, що характеризується конкретною комунікативною поведінкою, яка регулюється нормами і традиціями певного соціуму. Отже, засадничим чинником дослідження комунікативної особистості песиміста в сучасній англійській мові є розуміння комунікативної особистості як особи з неповторною когнітивною базою, знанням конкретної ідіотнічної мови на вербально-семантичному та прагматичному рівнях, що володіє характеристиками, пов'язаними з вибором невербального коду комунікації та вирізняється певною комунікативною поведінкою.

Ключові слова: песиміст, мовна особистість, мовленнева особистість, комунікативна особистість, комунікативна поведінка.

Постановка наукової проблеми та її значення. Антропоцентрично та особистісно-орієнтована парадигма розвитку сучасного мовознавства зумовила перехід від деперсоналізованого предметного уявлення про мову до персоналізованого. Завдяки антропоцентризму психофізіобіологічні, соціально-діяльнісні, морально-етичні характеристики особистості доповнюються лінгвоцентричною інтерпретацією [1, с. 275–277]. Людина, суб'єкт пізнання світу й самої себе, опиняється в центрі комплексу гуманітарних наук, а її когнітивно-мовні здібності трактуються як їх об'єднувальний фактор [23, с. 8].

Останніми десятиліттями у фокусі уваги дослідників перебуває людина, котра пізнає, людина вольова, людина нещира, людина іронічна [18], людина агресивна [26], людина неправдива [20], комунікант-жартівник [16], комунікант-егоїст [15], дотепна комунікативна особистість [25], людина як суб'єкт дискурсу ризику [23] тощо. Одним із модусів буття людини в мові є людина песимістична, комунікативна поведінка котрої заслуговує на окреме